

Завяршаючы агляд славянскіх народных уяўленняў пра зямлю, трэба адзначыць, што семантыка зямлі шматаспектная і ў сваёй аснове надзвычай архаічная. У залежнасці ад кантэксту, вобраз зямлі выяўляе амбівалентныя значэнні, суадносіцца з сістэмай устойлівых касмічных, прыродных і метафізічных апазіцый. У славянскіх народных вераваннях зямля звязваецца міфалагічнай свядомасцю з іншасветам, вобласцю смерці, душами памерлых, нярэдка самазабойцаў, а таксама надзяляюцца ўласціваасцю магічна ўздзейнічаць на лёсы жывых людзей і на прадметы, якія знаходзяцца на зямлі. З сімволікай зямлі звязаны шматлікія варожбы, прыкметы і акты жывёлагадоўчай магіі і народнай медыцыны.

Літаратура

1. Крук І. І., Лобач У. І., Сахута Я. М. Зямля // Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2-х т. Т. 1: А - К / рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш]. – Мн., 2005. – 768 с.
2. Белова О. В., Виноградова Л. Н., Топорков А. Л. Земля // Славянские древности: в 5-ти т. Т. 2 / под ред. Н. И. Толстого. – М., 1999. – С. 315–321.
3. Сержпутоўскі А. К. Русальная нязеля. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў / А. К. Сержпутоўскі; склад., уступ. арт., пасляслоўе, навук. рэд., літ. апрац. У. К. Касько. – Мінск: Выш. шк., 2009. – 478 с.
4. Зямля стаіць пасярод свету... Беларускія народныя прыкметы і павер'і / уклад., прадм., пераклад, бібл. У. Васілевіча. – Кніга 1. – Мінск: Беларусь, 2010. – 574 с.
5. Крук І. І., Лобач У. І., Сахута Я. М. Зямля // Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік / С. Санько [і інш.]; склад. І. Клімковіч. – 2-ое выд., дап. – Мінск, 2006. – С. 599.
6. Народная медыцына: рытуальна-магічная практыка / уклад. і паказ. Т. В. Валодзінай. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – С. 776.

Васільева Г. М. (Мінск)

ДАКУМЕНТАЛЬНЫ ТЭКСТ ЯК СРОДАК ФАРМІРАВАННЯ ГІСТАРЫЧНАЙ МІФАЛОГІІ І ЯЕ ПРАДУКТ

1. Гісторыя і гістарычная міфалогія суіснуюць на правах узаемадапаўняльных тыпаў гістарычнага пазнання, у аснове якіх палягаюць розныя прынцыпы рэканструкцыі гістарычнай істыны. З пункту гледжання Б. Строта, гістарыяграфію і міф нельга разглядаць у катэгорыях першаснасці-другаснасці. *“Міф з’яўляецца формай прамовы, што, незалежна ад свайго характару, ацэньвае <факты> з дапамогай вызначальных, знаёмых, прызнаных для масавай культуры катэгорый. Міфы – гэта гісторыі, у якіх ёсць штосьці гераічнае, але пераважная большасць стэрэатыпнага. Гэта народныя мары, прадукт роздумаў*

вуснай культуры пра саму сябе” [3, с. 28] (пераклад наш – Г. В.). Дарацыянальныя і далагічныя ўтварэнні, яны змяшчаюць набор персанажаў, сюжэтаў і сітуацый, якія, пры няпоўнай тоеснасці з фактамі аб’ектыўнай рэчаіснасці, вельмі кампактна тлумачаць заканамернасці гістарычнага працэсу. Традыцыйныя спосабы тлумачэння мінулага выступаюць праваднікамі і рэгулятарамі нацыянальнай цяпершчыны [4, с. 54].

2. У якасці элементаў міфалагічнай матрыцы, што складае аснову «абыдзённага» ўспрыняцця мінулага, мы вылучаем Асоб, Прастору, Даты, Сімвалы, Падзеі і Загадкі [напаўненне структур прыводзіцца па 8, с. 82—83]. Той або іншы факт рэчаіснасці апазнаецца і тлумачыцца суб’ектам гістарычнага пазнання ў адпаведнасці з пададзенай ніжэй схемай.

Асобы – Героі і Ліхадзеі. Размежаванне вядзецца па прынцыпе агульнасці/сугучнасці пазіцыі «персанажа» і суб’екта гістарычнага пазнання. Так, Герой заўсёды дзейнічае на карысць «сваёй» супольнасці або выказвае яе настроі; перадумовы яго актыўнасці (пасіўнасці) зразумелыя і вызначаюцца як прага да лепшага. Вылучаюцца Героі Улады, Духу і Дзеяння. Учынкі Героя ўспрымаюцца як подзвіг або, ва ўсялякім выпадку, пераходзяць межы таго, на што здолеў бы рашыцца ардынарны чалавек. Герой увогуле стаіць вышэй за агульнапрынятыя маральна-этычныя нормы, таму яго слабасці ўсведамляюцца або як даравальныя, або нават як доказ яго «свойскасці». Ліхадзей, наадварот, – існасць глыбока чуждая, прадстаўнік «іншага», варожага свету, надзелены ўсімі магчымымі негатыўнымі якасцямі. Вобраз Ліхадзея нярэдка дэманізуецца і дэгуманізуецца. Яго інтарэсы і прыхільнасці заведана разыходзяцца з інтарэсамі супольнасці і носяць дэструктыўны характар – нават у тым выпадку, калі ён дэкларуе адваротнае. Парушальныя магчымасці гэтага «персанажа» перабольшваюцца, што надае любым праявам агрэсіі ў дачыненні да Ліхадзея характар свяшчэннай вайны са Злом.

Прастора – Межы і Сувязі. Устанаўленне Межаў патрабуецца дзеля таго, каб выявіць каардынаты «прарадзімы», прычым, як правіла, тут суіснуюць дзве тэндэнцыі – знаходжанне зыходнай кропкі і вызначэнне найбольш шырокай зоны геаграфічнага пакрыцця. Першы паказчык носіць пераважна ідэальны характар і фактычна пераходзіць у разрад Сімвалаў. Другі паказчык прымаецца як крытэрыі ацэнкі сучаснага стану. Звычайна супастаўленне сведчыць аб рэгрэсе і натуральна стымульнае імкненне да ўзнаўлення «гістарычнай справядлівасці». Наяўнасць у мінулым шырокіх або прэстыжных сувязяў (незалежна ад таго, ці захаваліся яны ў гэтым жа стане на

момант ацэнкі) таксама спрыяе ўзвышэнню аўтарытэта рода/ народа/ нацыі ва ўласным успрыняцці і ў іншародным атачэнні.

Даты – Залаты век і Ліхалецце. Прыметамі Залатога веку з’яўляюцца найбольш шырокая зона геаграфічнага, культурнага, эканамічнага і духоўнага пакрыцця, вялікая зона ўплыву, павышаная шчыльнасць Героеў розных тыпаў, адсутнасць або неантаганістычны характар сацыяльных супярэчнасцей. Ліхалецце, як правіла, звязваецца з агульным падзеннем нораваў і адсутнасцю сапраўднага Героя, а таксама з інтрыгамі Ліхадзеяў; яно можа быць паследствам Катастрофы або адной з яе перадумоў.

Сімвалы (матэрыяльныя і ідэальныя). Асноўная функцыя Сімвалу – абуджэнне пачуцця прыналежнасці да пэўнай супольнасці (нярэдка, але неабавязкова – праз напамін пра значную падзею, напрыклад, Перамогу). Менавіта з гэтай нагоды да яго належыць ставіцца з вялікай пашанай, паколькі заняджанне Сімвалу атаясамліваецца з заняджаннем вышэйшага сэнсу, што за ім хаваецца, і стратай жыццёва важных каштоўнасцей, у тым ліку «сапраўднай» гістарычнай памяці. Супрацьстаянне Героеў і Ліхадзеяў нярэдка прымае характар супрацьпастаўлення сімволікі.

Падзеі – Катастрофа і Перамога. Катастрофа можа быць заканамерным вынікам заняпаду, а можа адбыцца нечакана; яна можа быць падрыхтавана Ліхадзеямі, а можа выступаць як звыш пасланае выпрабаванне ці пакаранне. У любым выпадку яе паследствы глабальныя па сваім маштабе і выправіць іх можа хіба што Герой (іншы раз калектыўны). Найбольш часта Катастрофа служыць вытлумачэннем чарговага заняпаду і немагчымасці вярнуць Залаты век. Перамога апазнаецца як пераадоленне або папярэджанне Катастрофы, заўсёды ацэньваецца ў глабальных катэгорыях і становіцца знакавай падзеяй, пацвярджаннем велічы і нязломнага духу рода / народа / нацыі.

Загадка не паддаецца канчатковаму вытлумачэнню нават у сакралізаваных сістэмах ацэнкі. Яна можа быць звязана з любым элементам міфалагічнай матрыцы, аднак найбольш часта мае дачыненне да Асобы, Даты або Падзеі. Лічыцца, што дастаткова знайсці яе разгадку, каб праявіўся сапраўдны сэнс падзей. Па сутнасці пошукі разгадкі з’яўляюцца прэтэнзіяй на званне Героя з Героеў, таго, хто здолеў спасцігнуць найвышэйшыя законы быцця.

3. Змястоўнае напаўненне структур міфалагічнай матрыцы ажыццяўляецца за кошт дадзеных, што паступаюць да суб’екта гістарычнага пазнання з асноўных (аКІМ) і дадатковых (дКІМ) крыніц інфармацыі пра мінулае. Да ліку першых адносяцца школа і СМІ, у пералік другіх уваходзяць практычна ўсе агульнадаступныя звесткі

гістарычнага і квазігістарычнага характару незалежна ад ступені іх аўтэнтнасці. Нягледзячы на генералізацыю аКІМ, дКІМ у грамадскай свядомасці надзяляюцца павышаным эпістэمالагічным статусам з прычыны добраахвотнасці звароту да іх суб'екта гістарычнага пазнання, наяўнасці статусу “жывога сведчання”, пратэстнай накіраванасці ў адносінах да афіцыйнай версіі гісторыі і г.д. У пералік дКІМ, акрамя іншага, уваходзіць і т.зв. дакументальная проза (ДП) – комплекс эпічных твораў, якія валодаюць эстэтычнай каштоўнасцю, распавядаюць пра рэальныя падзеі ў іх сувязі з канкрэтнымі суб'ектамі гістарычнага працэсу і характарызуюцца аўтарскай устаноўкай на дакладнасць звестак. Для гэтага тыпу тэкстаў характэрна несупадзенне спецыфікі функцыянавання і знешняга ўспрыняцця, якое вызначае дваісты статус ДП як крыніцы інфармацыі пра мінулае.

4. У плане функцыянавання найбольш аўтарытэтныя тыпы дакументальных твораў – гістарыяграфічныя тэксты і травелогі – у большасці выпадкаў маюць прычынай стварэння знешнія інтэнцыі і афармляюцца паводле выпрацаванага для кожнай функцыянальнай разнавіднасці шаблону [5, 7]. Аўтабіяграфічныя тэксты, якія традыцыйна лічацца найбольш асобасна афарбаванымі, таксама рыхтуюцца са значным улікам знешніх фактараў, роля якіх узрастае па меры павелічэння часовай адлегласці паміж падзеямі і момантам іх апісання, паралельна кантамінуючы з натуральнымі працэсамі пераструктуравання інфармацыі [6]. Ёсць звесткі пра тое, што у пэўныя перыяды развіцця савецкага грамадства было арганізавана стварэнне ўспамінаў, прызначаных з ідэалагічнай выверанасцю расставіць акцэнты ў грамадскім ўспрыняцці такіх падзей, як Грамадзянская і Вялікая Айчынная войны [9, с. 111]. Эпістоліі (якіх, дарэчы, у полі дакументальнай прозы зусім няшмат) увогуле нярэдка аказваюцца фальсіфікатамі, прызначанымі пацвердзіць рэальнасць або правамочнайсць нейкай з'явы.

5. У плане успрыняцця агульна дакументальныя тэксты звычайна выступаюць як “традыцыйна-аўтарытэтныя крыніцы інфармацыі пра мінулае”. Нярэдка яны характарызуюцца з дапамогай метафары люстэрка або метафары фатаграфіі, прычым рэцыпіент, а нярэдка і сам аўтар ДТ надае гэтым вобразам значэнне дакладнасці ў перадачы дадзеных [1]. *“Сімулятыўнае псеўдабыццё”, народжанае адбіткам у люстэрку, жыве сваім часам, які ўрываецца ў наш рэальны час. Узаемаперапляценне часу рэальнага з тымі часамі, якія народжаны адбіткамі і замацаваны ў фатаграфіях, дзённіках, успамінах, марах і іншых відах праекцый – утвараюць тое поле тэмпаральнасці, якое ні ў якім разе нельга ўпадобніць прасторы”* [10]. Акрамя таго, спрацоўвае

эфект, які П. Рыкёр назваў “уладай метафары”: творчая моц вобразу, надзеленага эстэтычнай вартасцю, надае яму дадатковую аўтарытэтнасць у вачах рэцыпіента па прычыне падключэння не толькі рацыянальных, але і эмацыянальных структур псіхікі [2, с. 222—254].

6. Дакументальную прозу можна расцэньваць як пабочны прадукт гістарычнай міфалогіі, што наглядна адлюстроўвае ўсе магчымыя стэрэатыпы гістарычнага пазнання, і адначасова як сродак яе замацавання, які, дзякуючы свайму асабліваму эпістэмалагічнаму статусу, надзяляецца самакаштоўнасцю жывога сведчання.

Літаратура

1. Photography.//Encyclopedia of Life Writing. Autobiographical and Biographical Forms./Edited by M.Jolly. Vol. 2 L–Z. P. 710—711.
2. Ricoeur, P. The Rule of Metaphor./ P. Ricoeur. – London and New York: Routledge Classics, 2003. – 465 p.
3. Strāth, B. Myth, Memory and History in the Construction of Community (Introduction). / B. Strāth.// Myth and Memory in the Construction of Community. Historical Patterns in Europe and Beyond. – Bruxelles etc., 2000. –P. 19—46.
4. White, H. Catastrophe, Communal Memory and Mythic Discourse: The Uses of Myth in the Reconstruction of Society./H. White.// Myth and Memory... p. 53—61.
5. Васильева, А. Н. Некоторые аспекты функционирования историографического текста в поле документальной прозы: к проблеме аутентичности./ А. Н. Васильева.//Автор как проблема теоретической и исторической поэтики: Сб. научн. ст. в 2-х частях. Ч. 2. – Гродно: ГрГУ им. Я. Купалы, 2008. – С. 335—345.
6. Васильева, А.Н. Особенности функционирования автобиографического текста в поле документальной прозы: к проблеме аутентичности./А.Н.Васильева./ Личность—Слово—Социум. Материалы VIII МНПК 28—29 апреля 2008: В 2-х частях./ Отв. ред. Т. А. Фалалеева. Ч. I. – Минск: «Паркус-плюс», 2008. – С. 164—169.
7. Васильева, А.Н. Особенности функционирования травелогов в поле документальной прозы: к проблеме аутентичности./ А.Н.Васильева.//Эпический тест: проблемы и перспективы изучения. Матер. II МНК 16—18 октября 2008. – Пятигорск: Изд-во ПГЛУ, 2008. – С. 34—41.
8. Васильева, Г. М. Роля дакументальнай прозы ў фарміраванні гістарычных ведаў./Г.М.Васильева.// Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук. – 2009. – № 2. – С. 80—89.
9. Профессионализм историка и идеологическая конъюнктура. Проблемы источниковедения советской истории. – М.: РАН, И-т российской истории, 1994. – 398 с.

10. Шомпель, Л. А. Зеркало как инструмент познания времени и человека./ Л. А. Шомпель. [Электронный ресурс]. The mode of access: http://temporology.bio.msu.ru/RREPORTS/prichinnaya_mekhanika/shtompel_zerkalo.pdf

Дзянісенка В. С. (Мінск)

СТРУКТУРНЫЯ І ЗМЯСТОЎНЫЯ ЭЛЕМЕНТЫ БЕЛАРУСКІХ І ВЕДЫЙСКІХ ЗАМОЎ: АГУЛЬНАЕ І АДМЕТНАЕ

Індаеўрапеістыка за паўтара стагоддзі свайго існавання стала папулярнай (і нават у пэўнай ступені вядучай) вобласцю параўнальна-гістарычнага даследавання не толькі ў галіне мовазнаўства, але і літаратуразнаўства і фальклору. Калі ведыйская літаратура, як лічыцца, пралівае новае святло на грэчаскую, рымскую, іранскую і іншыя міфалогіі, то чаму мы не павінны прымаць у разлік яе значэнне для разумення міфалагічных асноў беларускага фальклору? [10, с. 118]

Замова – выключна структураваны тэкст. У сваёй поўнай форме яна падзяляецца на чатыры элементы: зачын, эпічная частка, заклінальная формула і закрэпка. Наогул схема пабудовы замоў вытрымліваецца даволі паслядоўна, стабільнасць іх архітэктонікі падтрымліваецца ўжываннем кананічных прыёмаў, пастаянствам складовых элементаў. Часам некаторыя з элементаў могуць адсутнічаць, але ў выпадку прысутнасці яны заўсёды выразна вылучаюцца ў тэксце сваім рытмам, нават арганізацыяй сказаў. Структураванасць тэксту падкрэслівае, што пабудова замоў уяўляе сабою абстракцыю, схему [7, с. 29].

Перш за ўсё трэба адзначыць, што беларускія і ведыйскія замовы адзінай кампазіцыйнай схемы не маюць.

У традыцыйных беларускіх замовах дастаткова ўжывальным з'яўляецца малітоўны ўступ: «*Первым разам, божым часам...*», «*Памолімся Госпаду Богу і Духу Святому...*», «*Первым разам, добрым часам*», «*Устану я раненька, памыюся бяленька*», «*Іду я з Госпадам Богам*», «*На моры, на акіяні, на востраві на Буяні*», «*На сінім моры, на беражочку, на жоўтым пясочку*», «*На моры, на лукамор'і*», «*Госпаду Богу памалюсь*», «*Зара-зарніца, божжа памашніца*». Ва ўступнай частцы зварот да святых носіць агульны характар – просьбу дапамагчы, аднак распаўсюджаным таксама з'яўляецца матыў пагрозы з дапамогай магутных сіл. Звычайна пасля малітоўнага ўступу, кароткага або разгорнутага, ідзе зачын.

Сэнсавая частка беларускіх замоў (яе яшчэ называюць эпічнай ці асноўнай) можа быць дыялагічнай або маналагічнай. Дарэчы, замовы-дыялогі часам не маюць зачынаў, абыходзяцца нават без малітоўнага